

Illés Péter: Paraszti szőlőhegyek a Délnyugat-Dunántúlon. Vas, Zala, Nyugat-Somogy.

SZOMBATHELY: VASI MÚZEUMBARÁT EGYLET, 2020. 108 P.

A bor, az mindig több mint bor. Több a szőlő levéből erjesztett italnál. A szőlőhegy pedig mindig több mint szőlőhegy. Több mint a szőlő és a bor termelésének és a megélhetés biztosításának a helyszíne. Termőtáj, természeti- és egyben épített környezet, amely az ember munkájának évszázados nyomát viseli magán. A munka, a gazdálkodás fontos színtere, de egyben a szabadidő és az ünnepnapok kitüntetett terepe is.

A 21. században a szőlészet–borászat a mezőgazdaság – és a turizmus – egyik jól jövedelmező ágazata, uniós források bevonásával is egyre inkább fejlődő, modernizálódó bevételi forrás. A hatalmas borászati üzemekhez és a kisebb–nagyobb családi gazdaságokhoz képest, ahol a szőlőhegy már csak egyszerű „dűlőnek” számít, létezik olyan rejtett kis világok, ahol a régi szőlőhegyek jellegzetes, időtlennek tűnő kulturális örökségét, de legalábbis annak kései lenyomatát megtapasztalhatjuk. Ezekről a minőségi borvidéki besorolás alá nem eső, de jelentős táji és társadalmi értékeket őrző kisparscellás, egykor paraszti, majd utó-paraszti (zártkerti) szőlőhegyekről szól Illés Péter *Paraszti szőlőhegyek a Délnyugat-Dunántúlon* című könyve. A Vas, Zala és Nyugat-Somogy falvainak határában meghúzódó szőlőhegyek – illetve azok reliktumainak – történeti–néprajzi, anyagi és szellemi kulturális örökségének bemutatására vállalkozott az etnológus–muzeológus szerző, aki már korábban, doktori értekezésében és hosszabb–rövidebb írásaiban is a tradicionális tájfenntartó közösségeket vizsgálta, első-

sorban a Vasi-hegyhát paraszti szőlőhegyein. A téma fontosságát és aktualitását jelzi, hogy a kézirat a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíj keretében készült el, a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával, megjelenéséhez az Agrárminisztérium és a Hungarikum Bizottság is hozzájárult.

A tudományos igényességet soha nem mellőző, ugyanakkor tetszetős és olvasóbarát kötetet vehet kézbe az olvasó. (A grafikai tervező és a borító a MAUZ Kft-nek köszönhető.) A képekkel és korabeli forrásokból származó idézetekkel gazdagon illusztrált könyvhöz Ambrus Lajos előszava adja meg az alaphangulatot, amely a szőlőhegyet, mint a magyar tájképet alapvetően meghatározó „szent helyet” írja le. „A szőlőhegy lényegét a legjobbak mindig értik” – ezt a lényegét pedig öt fejezetben tárja elénk a szerző, majd az utószóban a hagyományos kiscsaládi gazdálkodás helyett létrejövő új társadalmi funkciókat, potenciálokat is felvázolja.

A kellemes dizájnnal szerkesztett fejezetek közül az első a paraszti szőlőhegyek tájformáló szerepét tárgyalja. A délnyugat-dunántúli kisparscellás művelésű szőlőhegyeket középkori gyökerekig vezet vissza, amelyek létrejötté a művelési módból következik és jellegzetes tájképi tagozódást eredményez. A tájképbe nemcsak a szőlőültetvények tartoznak bele, hanem az azokat szervesen kiegészítő gyümölcsösök, kaszálók, utak, kutak és egyéb tájhoz alakított elemek is. Beletartoznak – természetesen – a szőlő feldolgozására és a bor tárolására épített „hajlékok” is. Az előforduló pincetípusok leírásaihoz remek példákat látunk a szerző saját felvételein.

A kötet nagy része a szőlőhegyi közösségek hagyományvilágát írja le. Azt a tradicionális jobbágy–paraszti műveltséget, amely a 19. század végéig, a filoxéravész

követő műszörlészetű ismeretek elterjedéséig fennmaradt. E közösségek alakulását a 11. századtól követhetjük nyomon, a szőlőművesek–földesurak egymáshoz való viszonyán, az adózási módokon és a hegybirtok tulajdonszerkezetén keresztül. Megismerjük a szokásjogok mentén szerveződő sajátos területi önkormányzatú hegybéli közösségeket, a hegyközségek évszázadokig íratlan hagyományokon alapuló zárt kultúráját. A 17. századtól írásba is foglalt rendtartások (hegytörvények) összehasonlító elemzésével megérthetjük a szőlőhegyi birtokos közösség működését, de a változásokra és azok miértjeire is magyarázatot kapunk. Régi iratok részletei demonstrálják az egyéni és közösségi köteleességek mibenlétét, a felmerülő konfliktusokat, az esetleges szankciókat.

A hegybéli élet ciklikusságát a szentekhez köthető határnapok szabták meg. A jeles napokhoz a vallásos népszokásokon kívül jogi népszokások fűződtek, amelyek a működés kereteit biztosították. A szőlőhegy mágikus védelméről a kápolnák és más vallásos kisépítmények gondoskodtak, valamint a fogadott, többnyire szentekhez köthető ünnepnapokon tartott misék és búcsúk. A népszerű boros vagy a mezőgazdaság határnapjaihoz kapcsolódó szentek ünnepein kívül Illés felsorol még rengeteg jeles napot, amelyhez jogi, vallásos vagy mágikus eljárások kapcsolódtak. Külön foglalkozik a nők szerepével a szőlőhegyen, akik csak kivételes alkalmakkor tartózkodhattak az amúgy zárt, férfiközösség számára fenntartott világban; nem hagyja figyelmen kívül a szőlősgazdák és az állandó lakosok közti ellentéteket; és néhány betyártörténettel is színesíti a szőlőhegyről kialakult képet.

A szőlő- és gyümölcsfajták, a szőlő- és gyümölcsfeldolgozás módszereinek és eszközeinek hagyományos néprajzi leírásán

túl megkapjuk a kisüsti pálinkafőzés, valamint egyéb szőlőhegyi gasztronómiai jellegzetességek – gyümölcscecetek, aszalványok, lekvárok – ismertetését is. A dolgozók hétköznapi mellett a szőlőhegyi lakomák, étkezési- és italozási alkalmak mutatják azt az összetett rendszert, amely magát a szőlőhegyet jelenti.

A kötet felvázolja a nagyobb törvényi változásokat, és rámutat, hogy egyes szőlőhegyi tradíciók túléltek az 1848. évi jobbagyfelszabadítást, a 19. század végi és a 20. század első felének állami szabályozásait, sőt, a hegyközségek 1949. évi felszámolását is. A hegyre menés sokáig része maradt a szőlőbirtokos családok mindennapjainak, mára azonban az egykori önellátó vegyes gazdálkodást folytató hegygazdák utódai legfeljebb hobbi szinten természetnek szölköt. Túl fogják így élni szőlőhegyeink napjaink legújabb technológiai forradalmát, a kultúra digitalizációját, adatfelhőbe költözését? Marad valami a hagyományos földhasználati formákból? Igényli a virtuális világban élő ember a természet közelségét, érzi a termőföld megmunkálásának ősi ösztönét? Lesz majd hova menekülni a virtuális térből? A kulturális- és ökoturizmus ki tudja használni a paraszti szőlőhegyek reliktumáiban rejlő lehetőségeket? Vajon visszahozható az elmúlt idő?

Az elmúlt idő nem visszahozható – következtet a szerző az utószóban. Úgy nem. De talán új gazdasági–társadalmi funkciók mentén megőrizhető valami a régi szőlőhegyek világából. Ha meglátjuk értékeit, és legalább reliktumait átmentjük az utókornak. Ehhez pedig, miközben évszázadokat repít vissza az időben, kiváló iránymutatást ad dr. Illés Péter írása a Nyugat-Dunántúli paraszti szőlőhegyeiről.

Gyanó Szilvia